

9. Христянович С. П. Сторінки з історії Харківської митниці / С. П. Христянович // Матеріали и тезиси научной конференции посвященной 30-летию кафедры историографии, источниковедения и археологи ХГУ (II Астаховские чтения) 1 – 2 ноября 1994 года. – Харьков: Издательство ХГУ, 1994. – С. 134 – 135.

УДК 94(477)(930)«1918»

Лінецький Л.М.

Гетьман Петро Скоропадський та його напрямки внутрішньої політики в Україні у 1918 р.

До сторіччя Української революції

В статті розглядаються деякі питання реформування органів влади і органів місцевого самоврядування в умовах переходу від демократично-республіканської до авторитарної форми правління – Гетьманату.

Ключові слова: Гетьманат, реформи, вибори, авторитаризм, самоврядування, Українська держава.

It has been analyzed the problems of the reformation of the state organs and institutions of local governing during the turn from democratic and republic form of government to authoritarian – Hetmanat.

Key words: Hetmanat, reforms, authoritarianism, institutions of local governing, Ukrainian state.

П. Скоропадський належить до тих дійових осіб історії, навколо яких завжди точились нескінчені дискусії в українській історіографії – відвертої ідеалізації його діяльності прихильниками до надто відвертої, навіть часто фальсифікованої критики всіх його політичних кроків радянськими істориками та соціалістичними діячами в діаспорі.

За свої 72 роки життя П. Скоропадський гетьманував лише 7 з половиною місяців. І якщо 45 років вважати передумовою до гетьманства, то останні 27 років були для нього тяжкою розплатою за ту не довгу мить влади в якій намагався найти вихід з соціальних експериментів над Україною.

Відтепер, коли Україна стала незалежною демократичною державою, постала потреба об'єктивного висвітлення діяльності П. Скоропадського як у контексті загальноукраїнської історії, так і в плані його як особистості.

Метою даної статті є спроба розкрити обставини приходу до влади П. Скоропадського та охарактеризувати деякі основні напрямки внутрішньої політики Гетьманату.

Гетьманат П. Скоропадського розглядається вченими з квітня 1918 року, тобто з моменту його приходу до влади. Серед праць учасників Гетьманату цінна робота Д. Дорошенка, де його висказування про діяльність П. Скоропадського є цілком суб'єктивним [3]. В Кучебський і В. Липинський першими спробували дати науковий аналіз процесу побудови держави і дати оцінку діяльності П. Скоропадського. Вони втілюють основні напрямки внутрішньої політики, при цьому, дещо ідеалізуючи її [6].

В науковій літературі радянського періоду, починаючи з 1920-1930 рр. започаткувався погляд на те, що гетьманське правління було фейковим і трималось виключно при німецькій підтримці. У другій половині 50 років, не дивлячись на деяке хрущовське потепління політичного життя у Радянському союзі, положення історичної науки не притерпіло кардинальних змін. Однак в цей період починають появлятися публікації в яких хоча і тенденційно, але говориться про правління П. Скоропадського. Дослідники того часу висвітлюють гетьманську владу, як буржуазну, яка підтримує зв'язки з «контрреволюційним керівництвом ЗУНР». А вже в узагальнюючій «Історії української РСР» йде мова про Гетьманат, як спроба реставрації «буржуазно-поміщицького монархізму» при підтримці кадетських елементів всеросійської буржуазії [4]. Відтак, відкрите ігнорування історичних фактів, крізь призму пов'язаних ідеологічних стереотипів, помішали появі в цей період об'єктивних досліджень з історії українського парламентаризму.

Основні напрямки української історіографії періоду національно-визвольних процесів і Гетьманату розпочали формуватись лише у другій половині 1990 року. Робиться спроба пояснення логіки зміни політичного режиму від Центральної Ради до Гетьманату і до Директорії. Дослідники пояснюють це як прагнення утворити сильну владу, яка була б спроможна вивести країну з анархії і хаосу які панували в той час.

29 квітня 1918 року генерал П. Скоропадський захопив в Україні владу, яку фактично втратила Центральна Рада та її уряд. Під його контроль перейшли всі важливі управлінські установи. Приймаючи владу гетьман наголосив: «Панове, я дякую вам за те. Що ви довірили мені владу. Не для власної користі беру на себе цей тягар тимчасової влади. Ви ж знаєте, що всюди шириться анархія і що лише тверда влада зможе звести лад» [8]. Гетьман звернувся до українського народу з маніфестом під назвою «Грамота до всього українського народу», який оголошував скасування української Центральної Ради, уряду УНР і утвореного ним законодавства [2].

Разом із грамотою вийшли «Закони про тимчасовий державний устрій України», в яких розкривалися повноваження Гетьмана. Закони підтверджували те, що гетьман Скоропадський перебрав на себе всі владні функції і яскравим свідченням цього є такі пункти документу: влада управи належить виключно до Гетьмана України в межах всієї Української держави; Гетьман стверджує закони і без його санкцій ніякий закон не може мати сили [8].

Захоплення влади П. Скоропадським стало переходом від колективної форми правління до одноосібної влади через відповідні державні структури. Найефективнішою формою державної влади було обрано історично-традиційну форму для України – Гетьманат. Сама держава стала називатись Українською державою.

Уособлюючи верховну владу гетьман Павло Скоропадський згідно із «Законами про тимчасовий устрій України» розпочав формувати уряд. Головою гетьманського Кабінету міністрів став полтавський поміщик, виходець із стародавнього козацького роду Ф Лизогуб. Міністерство закордонних справ очолив Д. Дорошенко, який також походив із козацько-дворянського роду. Міністерство народної освіти і мистецтва очолив М. Василенко, за фахом історик. Міністерство юстиції очолив М. Чубинський. Слід зазначити, що і Гетьман і Голова кабінету міністрів і міністри уряду намагалися залучати до своїх міністерств професіоналів та спеціалістів зі значним

життєвим та управлінським досвідом і були готові служити Україні. В основу діяльності цього кабінету міністрів, за задумом П. Скоропадського, було покладено завдання відродження України.

Наведення порядку в державі було неможливим без формування органів місцевого врядування. Тому важливе значення Гетьман надавав призначенню керівників губерній, на чолі яких замість комісарів були поставлені губернські старости. На цю роботу залучались талановиті висококваліфіковані фахівці з великим досвідом роботи. Згідно з законом «Про урочисту обітницю урядовців і суддів та присягу на вірність Українській державі» від 30 червня 1918 року у всіх державних установах і військових частинах України було складено присягу на вірність Гетьману та Українській державі. Тих, хто відмовлявся її складати, звільняли з державної та військової служби.

У червні 1918 року П. Скоропадський затвердив закон «Про нормальний розпис утримання центральних урядових установ цивільного відомства», за яким значно підвищувалася матеріальна винагорода за роботу в державних органах влади. Політичні уподобання кандидатів на посади не мали ніякого значення, цінувалися тільки професіоналізм і бажання працювати. Гетьманський уряд призначав губернськими та повітовими старостами переважно місцевих поміщиків, земських діячів і суддів. Однак така політика призвела до того, що більшу частину чиновницьких посад обіймали росіяни які проживали в Україні і які дуже швидко перестали приховувати свою ворожість до української державності. Це давало опозиційним діячам привід говорити про те, що більшість гетьманського кабінету та місцевої адміністрації Гетьманату становлять реакціонери і прихильники єдиної і неподільної Росії.

Гетьман намагався також реформувати судову систему держави. Її підготовкою займалося Міністерство судових справ, яке у липні 1918 року було перейменовано на Міністерство юстиції. Успіхи цього відомства були пов'язані з діяльністю його керівника М. Чубинського. У липні 1918 року Рада міністрів

ухвалила свій власний закон про судові палати і апеляційні суди. Згідно з положенням цього законопроекту в українській державі діяло 3 судові палати (Київська, Одеська і Харківська). Саме тоді було проведено реформування Генерального суду. Замість цієї установи був утворений Державний сенат, який складався з Адміністративного генерального суду, Цивільного генерального суду та Загального зібрання сенату. Отже, П. Скоропадському за короткий термін часу вдалося створити порівняно дієздатний адміністративний апарат, ліквідувати безвладдя та навести порядок у державі. Слід відзначити, що для зміцнення влади широко застосовувалися репресивні заходи, які використовували як Державну варту, так і окупаційні війська. Однак все це давало лише тимчасовий ефект, оскільки існуючим режимом була незадоволена значна частина населення України.

Відразу після захоплення влади перед Гетьманом постало завдання якнайшвидшого розв'язання аграрного питання в Україні. Загальні положення широкомасштабної земельної реформи були визначені П. Скоропадським задовго до перевороту. В основі її мало стати відновлення приватної власності на землю. Проект земельної реформи в Україні готувала аграрна комісія в якій головував сам П. Скоропадський. Основні положення підготовленого проекту земельної реформи проголошували те, що всі земельні маєтки мають бути примусово викуплені державою, а пізніше продані за допомогою Державного земельного банку, проте не більше 25 десятин одній особі. Господарствам, що мали високе агрокультурне значення залишали до 200 десятин землі. Більшими за розмірами земельні угіддя могли бути для цукрових заводів, племінних та насінневих господарств. Слід відзначити, що така політика в вирішенні земельного питання не привела до стабільності в державі, а навпаки негативно вплинула на настрої українського народу і ще більше налаштувала їх проти гетьманського режиму. Аграрними перетвореннями були невдоволені всі: селяни – незначними уступками і відновленням поміщицького землеволодіння; інтелігенція – вбачала земельні спекуляції у пропонованих реформою заходах; великі землевласники –

надмірними поступками селянам. На наш погляд, це пояснюється тим, що теоретичне обґрунтування законодавчих актів мало половинчатий характер та відсутність активної політичної сили, здатної втілити в життя вироблену програму аграрної реформи. Політичні партії за часів Української держави виявилися усунені від влади, а аграрна реформа проводилась за ініціативи П. Скоропадського і за участі окремих осіб.

Гетьман і його уряд намагалися розв'язати складні проблеми в галузі фінансів і грошового обігу. На українській землі крім царських банкнот були в обігу «керенки», карбованці УНР, марки та крони окупаційних держав. У липні 1918 року Гетьманом було утворено Фінансову раду, яка затвердила низку заходів, спрямованих на поліпшення становища у цій галузі. Складовою цих заходів була підготовка грошової реформи, яка передбачала запровадження єдиної української валюти – гривні. Однак загострення економічного та соціально-політичного становища завадило уряду завершити розпочату роботу. Для реалізації цих задумів історія відвела Гетьману дуже мало часу.

За часів свого гетьманування Петро Скоропадський докорінно зумів змінити політику держави щодо збройних сил. Як кадровий військовий, він добре усвідомлював, що без них самостійна держава існувати не може.

Розбудову українських збройних сил він розпочав у надзвичайно складних умовах. Брестським мирним договором передбачалося, що в часи перебування австро-угорських і німецьких військ в Україні ніяка українська армія не може формуватися. П. Скоропадському вдалося переконати командування окупаційних військ зняти заборону на формування нових українських військових частин. У червні 1918 року розпочалось формування регулярної української армії, було реформовано Генеральний штаб, до якого було залучено багатьох відомих військових, серед яких були М. Юнаков, С. Дельвіг, В. Петров та багато інших. Українська армія мала складатись з восьми армійських корпусів. Формувати армію П. Скоропадський планував на класовій основі. Її ядром повинен був стати козацький стан, який об'єднував би національно

свідоме і економічно міцне сільське населення України. Він з урядом доклав чимало зусиль для створення регулярної армії та флоту. Було наведено порядок в обліку призовників, затверджено реорганізацію військових частин, укомплектовано і забезпечено їх зброєю, здійснив деполітизацію армії. Однак йому не вдалося домогтися того, щоб заможне селянство стало справжньою соціальною базою армії Української держави [1].

Під час Гетьманату було багато зроблено для відродження української культури. П. Скоропадський продовжив розпочатий Центральною Радою курс на українізацію. Важливим чинником у цьому стало перепрофілювання російськомовних навчальних закладів на україномовні. Українізація шкіл вимагала великої кількості вчителів, які б вільно володіли державною мовою, тому у травні 1918 року міністерство народної освіти затвердило план організації курсів українознавства для педагогів. Робота з перепідготовки педагогічних кадрів дала можливість здійснити українізацію близько 5,4 тисяч початкових шкіл, близько 150 гімназій, які повністю фінансувалися за рахунок державного бюджету, було відкрито більше 20 вищих навчальних закладів в яких почали працювати українознавчі кафедри [7].

У листопаді 1918 року, підтримуючи ініціативу українських вчених П. Скоропадський ухвалив закон «Про заснування Української Академії Наук» і затвердив її перший склад з 12-ти дійсних членів. Серед її перших академіків були відомі науковці: Д. Багалій, А. Кримський, В. Вернадський та інші. Гетьман не шкодував коштів на культуру. Саме при ньому було засновано Українську національну бібліотеку, Державний український архів, Національну галерею мистецтв, Державний історичний музей, Український національний театр драми та опери, «Молодий театр» Л. Курбаса, Державний симфонічний оркестр під керівництвом О. Горілого тощо.

Отже, за часів правління Скоропадського здійснювалася виважена, цілеспрямована політика щодо національно-культурного відродження України. Вона, на наш погляд, мала чітку систему, що давало змогу уникати протистояння у цій сфері. Пріоритет належав створенню та підтримці українських

освітніх закладів, наукових і культурних установ. При цьому держава не чинила жодних перешкод розвитку культури національних меншин. Але, як і більшість реформ, які започаткував П. Скоропадський під час свого правління, освітянсько-культурні заходи не були завершеними тому, що саме в цей час Українська держава опинилась у дуже складній ситуації.

Ситуація відображала всю складність становища, в якому опинилась Україна. Насамперед, це зміна розподілу сил в Європі, внаслідок якої Четвертий союз зазнав поразки, а Антанта вийшла переможницею. Крім того, у Росії перемогла «диктатура пролетаріату» й встановився більшовицький режим, що загрожував війною в Україні. Таким чином, Українська держава виявилася в оточенні ворожих і ворогуючих між собою сил з великим військовим потенціалом, готовим до втручання в Україну.

Гетьман П. Скоропадський повинен був у своїй діяльності постійно, протягом свого правління, вести складний діалог з політичними партіями які проводили відверто антигетьманську, точніше антидержавницьку лінію та постійно агітували проти Гетьмана.

Від самого початку перевороту чітко сформувались три основні групи політичних партій і організацій які відрізнялися за їхнім ставленням до гетьманського режиму. До складу першої групи ввійшли партії, що допомогли Гетьману прийти до влади і деякий час підтримували його. До них належали Українська народна громада, Союз земельних власників, Українські хлібороби-демократи, кадети та інші. Ці партії були переважно центристськими і не мали значного впливу на переважну більшість населення. Другу групу становили політичні партії, які після перевороту 29 квітня 1918 року стали в легальну опозицію до П. Скоропадського, які поставили перед собою завдання не сприяти побудові незалежної української держави. Це були УПСС, УПСФ, Українська трудова партія, УДХП, Об'єднана рада залізниць України та Поштово телеграфна спілка. У своїй антигетьманській діяльності вони використовували усе

різноманіття усної та друкованої пропаганди. Особливо широко використовувалася періодична преса, заяви та звернення. Третю групу становили політичні партії, що з самого початку оголосили повалення гетьманського режиму своїм стратегічним завданням. До неї належали більшовики, ліві українські та російські соціал-революціонери, ліві соціал-демократи та анархісти. Протягом усього періоду існування Української держави опозиційні сили вели деструктивну роботу проти Гетьмана, використовуючи як легальні, так і нелегальні форми боротьби. Сутність їх зводилась до одного – повалити диктаторський режим Гетьманату та відновити демократичні форми управління. Політичний режим П. Скоропадського не мав достатньої політичної та соціальної підтримки в Україні, а спроба його порозумітися з опозицією не привела до бажаного результату. Навпаки, опозиція 13 листопада 1918 року на таємному засіданні створила Директорію. Для керівництва повстанським рухом були обрані відповідальні представники у складі В. Винниченка, С. Петлюри, Ф. Швеця, П. Андрієвського та А. Макаренка. Від імені Директорії 15 листопада було поширено звернення до громадян України із закликом повалити гетьманський уряд. П. Скоропадський оголошувався «узурпатором народної влади», а його уряд антинародним і антинаціональним. Гетьману було запропоновано негайно залишити свою посаду і покинути країну. П. Скоропадський відчував своє падіння. Він вирішив відмовитися від влади і 14 грудня 1918 року підписав своє зречення. Зрікшись влади, Гетьман залишив свою резиденцію і за кілька днів виїхав з Києва і емігрував до Німеччини.

Підсумовуючи, слід відмітити, що на протязі багатьох десятиків років продовжуються дискусії про моделі державності побудованої Павлом Скоропадським. Не дивлячись на різні оцінки його діяльності, варто зауважити, що Гетьманат Павла Скоропадського став важливим етапом розвитку Української державності. На наш погляд, це був природний процес відновлення української державної традиції.

Список літератури

1. Герасименко М. До питання про характер подій у східній Галиччині на початку листопада 1918 // Український історичний журнал. – 1959. – №3. – С. 86 – 94.
2. Гусев В. Падіння Центральної ради – початок нової сторінки української історії // Історія України. – 2003. – №19. – С.15.
3. Дорошенко Д. Історія України 1917 – 1923 рр. – Ужгород 1930. – С. 14.
4. Капелюшний В. Здобута і втрачена незалежність: історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917 – 1921 рр.). – К., 2003. – С. 137.
6. Кучабський В. Вага і завдання Західно-Української держави серед сил Східної Європи на переломі 1918 – 1919 рр. // Дзвони. – 1932. – С. 200 – 205.
7. Новітня історія України. – К.: «Вища школа», 2002. – С. 201.
8. Павло Скоропадський. Спогади. – К.: Філадельфія, 1995. – С. 18 – 20.
9. Прилепішев Ю. Українська держава П. Скоропадського у радянських ви данях (1946 – 1990 рр.) // Історія України. – 1998. – №8. – С. 11.

УДК 339.5:061.1[Торгсин]:342.9(477)''1931/1936''(091)

Шуйський І. В.

Секретне діловодство Всеукраїнської контори «Торгсин»

У статті вперше висвітлюються особливості застосування системи секретності у діловодстві Всеукраїнської торгівельної контори «Торгсин» у 1932–1935 роках.

Ключові слова: секретне діловодство, державна таємниця, контора «Торгсин».

Процес розсекречення архівних документів керівних партійних і радянських державних органів 1920 – 1930-х років, діяльність яких напряду була пов'язана з Голодомором і політичними репресіями в радянській Україні, відкрив нові можливості дослідникам у вивченні механізму становлення і функціонування тоталітарної системи. До наукового обігу